

Stanisław Lem

Příběhy pilota Pirxe

Daleko větší trému měl před „bláznivou lázní“, která byla další a poslední etapou před diplomními zkouškami.

Na „bláznivou lázeň“ se žádný figl vymyslet nedal. Nejdřív musel jít člověk za Albertem, což byl údajně obyčejný vrátný na katedře experimentální astropsychologie, ale ve skutečnosti byl docentovou pravou rukou a jeho slovo mělo větší váhu než mínění všech asistentů dohromady. Albert, pravá ruka ještě profesora Balloa, který šel před rokem do důchodu k radosti studentů a žalosti vrátného (nikdo mu nerozuměl tak jako profesor emeritus), zavedl kandidáta do malé místnosti v podzemí, kde mu udělal parafínový odlitek obličeje. Když mu odlitek sundal, udělal na něm určitou úpravu: do negativu nosu vstrčil dvě kovové trubičky. To bylo všechno. Potom šel kandidát nahoru, do „lázně“. Nebyla to přirozeně žádná lázeň, ale jak známo studenti nikdy nenazývají věci pravými jmény. Byla to veliká místnost s bazénem plným vody. Kandidát či — zas podle studentského slangu — „pacient“ se svlékl a vlezl do vody, kterou ohřívali tak dlouho, až přestal cítit její teplotu. Bylo to individuální. Pro některé voda „přestávala existovat“ při devětadvaceti stupních, pro jiné teprve při dvaatřiceti. Když mladý muž, ležící v bazénu naznak, zvedl ruku, přestali vodu ohřívát a jeden z asistentů mu nasadil na obličej parafínovou masku. Pak přidávali do vody nějaké soli (ale ne kyanid draselný, jak vážně tvrdili ti, co už měli „bláznivou lázeň“ za sebou), zdá se, že obyčejnou kuchyňskou sůl. Přidávalo se jí tam tolik, aby se „pacient“ (zvaný rovněž utopenec) volně vznášel těsně pod hladinou vody a nevyhořel se. Z vody vyčnívaly jen kovové trubičky, a tak mohl volně dýchat. To bylo v podstatě všechno. Učený název experimentu zněl „zbavení aferentních pohnutek“. „Utopenec“ spočíval v beztížné poloze, zbavený zraku, sluchu, čichu i hmatu (protože přítomnost vody přestal zakrátko cítit), s rukama zkříženýma na prsou jako egyptská mumie. Jak dlouho? Tak dlouho, jak dlouho to vydržel.

Zdánlivě to nebylo nic zvláštního. Ale s člověkem se v takové situaci začínají dít divné věci. Každý si toho přirozeně o zážitcích „utopenců“ mohl přečíst kolik chtěl v učebnicích experimentální psychologie. Ale i tyto zážitky byly velice rozdílné, individuální.

Třetina kandidátů to nevydržela ani tři hodiny, natož šest nebo pět. Vytrvalost se však doporučovala, protože prázdninové praxe se rozdělovaly podle umístění: kdo měl první kategorii, ten dostal praxi „extra“, docela jinou než málo zajímavé, dokonce nudné pobyty na různých kolemzemských stanicích. Předem se nikdy

nevědělo, kdo prokáže odolnost, a kdo ne „lázeň“ byla zatěžkávací zkouškou celistvosti, konsolidace osobnosti.

Začátek zvládl Pirx poměrně hladce, nepočítáme-li fakt, že zbytečně ponořil obličej pod vodu, ještě než mu asistent nasadil masku, takže si trochu lokl a při té příležitosti se přesvědčil, že je jenom slaná.

Když mu nasadili masku, uslyšel zprvu mírné šumění v uších. Byl v dokonalé tmě. Uvolnil svaly, jak se patřilo, voda ho nesla bez hnutí. Oči otevřít nemohl, ani kdyby byl chtěl, to znemožňoval parafín přiléhající k tvářím a čelu. Nejprve ho začal svědit nos, potom pravé oko. Skrz masku se přirozeně poškrábat nemohl. O takovém svědění se ve zprávách jiných „utopenců“ nepsalo — zřejmě to byl jeho soukromý příspěvek k experimentální psychologii. Dokonale bezvládný spočíval ve vodě, která ani nehřála, ani nechladila jeho nahé tělo. Zakrátko si přestal uvědomovat, že ta voda existuje.

Mohl by přirozeně pohnout nohama nebo aspoň prsty a přesvědčit se, že jsou slizké a mokré, ale věděl, že nad ním u stropu bdí oko registrující kamery: za každé pohnutí byly trestné body. Zaposlouchal se do sebe a zanedlouho už mohl rozlišit tóny vlastního srdce — neobyčejně slabé, přicházející jakoby z veliké dálky. Cítil se docela slušně. Svědění ustalo. Nic ho nesvíralo. Albert zastrčil trubičky do masky tak obratně, že je Pirx ani necítil. Necítil vůbec nic. Ta prázdnota ho začínala znepokojoval. Nejprve ztratil cit pro polohu svého těla, pro pozici rukou a nohou. Ještě se pamatoval, jak leží, protože to věděl, ale necítil nic. Začal uvažovat, jak dlouho už je pod vodou, s bílým parafínem na obličejí. S údivem zjistil, že on, který obvykle dokázal určit čas bez hodinek, s přesností na pár minut, nemá nejmenší potuchu o tom, kolik minut — nebo možná už čtvrt hodiny? — uplynulo od chvíle, kdy se ponořil do „bláznivé lázně“.

Když se tak divil, uvědomoval si, že už nemá tělo ani tvář, vůbec nic. A to tak dokonale, jako by už vůbec neexistoval. Jeho pocity by se těžko daly nazvat příjemnými. Byly spíš děsivé. Jako by se po troškách rozpouštěl v té vodě, jejíž existenci také necítil. Přestal slyšet srdce. Napínal sluch, jak mohl — nic. Zato ticho, kterým byl naplněn, se proměnilo v nepříjemné duté mručení, v nepřetržité bílé šumění, že by si byl nejradši zacpal uši. V jednu chvíli mu napadlo, že už jistě uplynula pěkně dlouhá doba a že mu pár trestných bodů tak moc neuškodí. Chtěl pohnout rukama.

Neměl čím pohnout — ruce neměl. Ani se vlastně nelekl, spíš užasl. Pravda, psalo se sice o „zániku citění těla“, ale kdo by byl tušil, že ten zánik může být tak dokonalý?

Zřejmě to tak má být — uklidnil se. Hlavně se nehýbat — když chce člověk získat slušné umístění, musí leccos vydržet. Tohle heslo ho nějaký čas povzbuzovalo na duchu. Jak dlouho? To nevěděl.

Potom to začalo být horší.

Najednou se tma, ve které spočíval, či spíše: kterou sám byl, naplnila slabým mihotáním, kruhy poskakujícími na okraji zorného pole, jež vlastně nesvítily, jen se nejasně rýsovaly. Pohnul očními bulvami, ten pohyb ucítil, což ho potěšilo. Ale po několika pohybech se kupodivu vymkly jeho moci i oči...

Zrakové a sluchové fenomény, to míhání, nejasné rýsování, šumění a mručení bylo jen nevinným úvodem, jen směšnou hříčkou ve srovnání s tím, co se s ním začalo dít potom.

Rozpadal se. Ne tělem, o tělu už nemohla být řeč, tělo přestalo existovat před staletími, stalo se předminulým časem, věci neodvolatelně ztracenou. Měl je vůbec někdy?

Stává se, že přitlačená nedokrvená ruka na nějaký čas odumře. Lze se jí dotýkat druhou rukou, citlivou a živou, jako by to byl kus dřeva. Skoro každý zná ten divný, nepříjemný pocit, který našťěstí rychle mine. Jenže v takových chvílích je člověk jinak normální, citlivý a živý — mrtvá bezvládnost se zmocní jen několika prstů či ruky a promění se v předmět připevněný k ostatnímu tělu. Ale Pirxovi nezbylo už nic, nebo spíš skoro nic — kromě strachu.

Rozpadal se — ne na osoby, ale na strachy. Čeho se bál? Neměl tušení. Neprožíval ani bdělý stav — jakýpak může být bdělý stav bez těla? — , ani sen. Tohleto se mu přece nezdálo, věděl, kde je a co se s ním děje. Bylo to něco třetího. Ani v nejmenším se to nepodobalo stavu opilosti.

I o tom se dočetl. Říkalo se tomu „dezorganizace práce mozkové kůry způsobená zbavením mozku impulsů zvenčí“.

Znělo to docela pěkně, ale v praxi...

Byl trochu tady, trochu tam, a všechno se rozlézalo. Směry. Nahoře, dole, stranou — to neexistovalo. Snažil se vzpomenout si, kde může být strop. Ale jak mluvit o stropu, když člověk nemá tělo ani oči?

„Moment,“ řekl si, „s tím se musí udělat pořádek. Prostor — rozměry — tři směry...“

Ta slova vůbec nic neznamenala. Uvažoval o čase, opakoval si „čas, čas“, jako kdyby žvýkal kus papíru. Slepeneček bez nejmenšího smyslu. Už to ani neopakoval on, nýbrž jakýsi nikdo, kdosi cizí, kdo do něho vlezl. Vlastně ne, to on vlezl do někoho cizího. A ten někdo se nafukoval. Nadouval. Pozbýval všech mezí. Putoval nepochopitelnými síněmi, byl obrovský jako balón, stal se nemožným sloním prstem, celý byl prst, ne svůj, ne skutečný, ale nějaký vymyšlený, bůhví kde se vzal. A ten prst se osamostatňoval. Stával se čímsi drtivým, nehybným, káravě a současně trapně ohnutým, a on — jeho myšlení — se vznášelo hned z jedné, hned z druhé strany toho nemožného kvádrů, teplého, odporného, nijakého...

Mizel. Vířil. Točil se. Padal jako kámen, chtěl vykřiknout. Kmity bez tváří, oblé, vytřeštěné, rozplývající se, když se jim snažil vzdorovat, na něho lezly, strkaly se, rozpínaly ho, byl jako rezervoár z tenkého plechu, který snadno může prasknout.

A vybuchl...

Rozpadl se v temnoty na sobě nezávislé, které vířily vzduchem jako chaoticky poletující cáry zuhelnatělého papíru. A v tom komíhání a poletování bylo nepochopitelné napětí, úsilí asi jako v smrtelné chorobě, kdy se skrze prostory mlhy a prázdnoty, která byla kdysi dobře fungujícím tělem, ale teď je už jen znečitlivělou stýdnoucí pustinou, ještě naposled pokouší probojovat čísi hlas a proniknout k nějakému druhému člověku, spatřit ho, dotknout se ho.

„Počkat,“ řeklo cosi překvapivě střízlivě, ale bylo to něco cizího, ne on. Třeba se slitoval nějaký hodný člověk a promluvil na něho? Na koho? Kde? Ale vždyť to slyšel! Ne, nebyl to skutečný hlas.

„Počkat. Prodělali to i jiní. Od toho se neumírá. Musíš se držet.“

Ta slova se točila pořád dokolečka. Až ztratila smysl. Zase se všechno rozlezlo jako šedivý mokrý piják. Jako hromada sněhu na slunci. Omývaný vodou, vytrácel se kamsi, aniž se pohnul. Mizel.

„Za chvíli nebudu,“ pomyslel si zcela vážně, protože to bylo jako smrt, ne jako sen. To jediné ještě věděl: že se mu to nezdá ve snu. Obklíčilo ho to ze všech stran. Ne jeho, je. Bylo jich několik. Kolik? Nemohl se dopočítat.

„Co tu dělám?“ řeklo něco v něm. „Kde to jsem? V moři? Na Měsíci? Pokus...“

Nevěřil, že to může být pokus; jak to — trochu parafínu, nějaká slaná voda — a člověk přestane existovat? Rozhodl se s tím skoncovat stůj co stůj. Zápasil, ale sám nevěděl s čím, jako kdyby se snažil pohnout s obrovským balvanem, který se na něj svalil. Nemohl sebou ani škubnout. V posledním záblesku vědomí soustředil všechny své zbývající síly a zasténal. Uslyšel to zasténání, tlumené a vzdálené jako rádiový signál z jiné planety.

Za pár vteřin se skoro probral a soustředil, ale jen proto, aby upadl do další, ještě černější, všechno podemílající agónie.

Necítil žádnou bolest. Kdyby to aspoň byla bolest! Vězela by v těle, dávala by o sobě znát, určovala by nějaké meze, rvala by mu nervy. Ale tohle byla agónie bezbolestná, mrtvý, narůstající příliv nicoty. Ucítil, jak do něho vstupuje vzduch, po němž křečovitě lapá — jako by nevystupoval do tmy, ale do oblasti rozechvělých, pomačkaných cárů myšlenek. Zasténat, a ještě jednou, uslyšet se...

„Komu se chce kňučet, ten nemá myslet na hvězdy,“ řekl ten nějaký neznámý, blízký, ale cizí hlas.

Rozmyslel si to a nezasténal. Už vlastně ani nebyl. Nevěděl, čím je — vtékaly do něho studené lepkavé potůčky a nejhorší bylo — proč se o tom žádný z těch blbců ani

nezmínil? — že jím všechno zas vycházelo ven. Byl průsvitný. Proměnil se v díru, síto, sled klikatých jeskyň nebo průzorů.

Pak se rozpadlo i to — zbyl jen strach a ten trval, i když zmizela tma, kterou mžící mihotání rozechvělo jako zimnice.

Potom to bylo horší, daleko horší. Jenže to už neuměl Pirx vyjádřit slovy, dokonce si na to ani zřetelně nevzpomínal: pro takový zážitek ještě nebyla slova vynalezena. O tom neuměl nic ani vykoktat. Ano, ano, „utopenci“ byli bohatší o jednu příšernou zkušenost, o které žádný z profesorů neměl ani potuchy. Že nebylo co závidět, to je jiná věc.

Pirx prodělal mnoho věd a mnoho stavů. Nějaký čas neexistoval, potom zas existoval znásobený, pak mu cosi vyhledávalo celý mozek, potom se odehrávaly nějaké složité, nevyjádřitelné hrůznosti — jejich společným jmenovatelem byl strach, který přežil tělo, čas i prostor. Všechno.

Nabažil se toho dosyta.

Doktor Grotius řekl:

„Poprvé jste zasténal ve sto třicáté osmé minutě a podruhé ve dvouisté dvacáté sedmé. Všeohšudy tři trestné body — a žádná třesavka: Přehodte si nohu přes nohu, podívám se, jaký máte reflex... Jak jste tam mohl vydržet tak dlouho — v té pozdější fázi?“

Pirx seděl na ručníku složeném načtyřikrát, příšerně drsném, a tudíž velice příjemném. Byl teď úplně jako Lazar. Ne v tom smyslu, že by tak vypadal, ale cítil se doopravdy zmrtvýchvstalý. Vydržel to sedm hodin. Získal první umístění. V posledních třech hodinách tisíckrát umíral. Ale nezasténal. Když ho mokrého vytáhli, utřeli ho, namasírovali, dali mu injekci, hlt koňaku a zavedli ho do ordinace, kde čekal doktor Grotius. Cestou se podíval do zrcadla. Byl úplně ohlušený, otupělý, jako kdyby vstal z postele po několikaměsíčním bezvědomí. Věděl, že už je po všem. Přesto se podíval do zrcadla. Ne snad že by očekával šedivé vlasy, jen tak. Když spatřil svůj široký ksichtejček, rychle se odvrátil a mašíroval dál, zanechávaje na podlaze mokré řápy. Doktor Grotius se ho dlouho snažil přimět, aby mu popsal, jaké stavy prožil. Sedm hodin — to není žádná legrace. Doktor Grotius se na Pirxe díval jinak než předtím, nejen se sympatií, ale i s potěšením jako entomolog, který objevil nový druh můry. Nebo nějakého zvláštního broučka. Asi v něm viděl námět na vědeckou práci.

Ale ukázalo se — a musíme dodat: bohužel —, že Pirx není příliš vděčný předmět bádání. Seděl a přihloupě mrkal: všechno bylo ploché, dvourozměrné, když po něčem sáhl rukou, vyšlo najevo, že ta věc leží dál nebo blíže, než si myslel. To byl normální příznak. Normální však nebyla jeho odpověď na asistentovu otázku, když se z něho asistent snažil vypáčit nějaké zevrubnější detaily.

„A vy jste tam ležel?“ odpověděl otázkou na otázku.

„Ne,“ podivil se doktor Grotius. „Proč?“

„Tak to zkuste,“ navrhl mu Pirx. „Uvidíte sám, jaké to je.“